

D.M. PĂcurariu, *Despre timp și spațiu în literatură*, București, Editura Hyperion XXI, 1994, 192 p.

După stăruitoare și fertile investigații în perimetrul literaturii române, domeniu în care contribuțiilor de natură documentară (Ion Ghica, *Documente literare inedite* și *O carte și șapte personaje* - aceasta în colaborare cu Claude Pichois) sau monografică (Ion Ghica, A.I. Odobescu, Dimitrie Bolintineanu) li se alătură, previzibil, cele de factură sintetică (*Clasicism și romantism*, *Clasicism și tendințe clasice în literatura română*, *Scriitori și direcții literare*) la care se adaugă nenumăratele studii și articole răspândite în publicații de specialitate din țară și străinătate, Dim Păcurariu și-a orientat cercetările spre un areal mai vast și mai cuprinzător de explorare a artei cuvântului: literatura universală și comparată, văzută prioritar din perspectivă teoretică, cu aplicații însă pe un amplu și sugestiv material din sfera creației beletristice, selectat cu atenție din literatura tuturor timpurilor (ceea ce implică perspectiva diacronică) analizat cu pătrundere și sagacitate (ceea ce solicită acțiunea spiritului critic, valorizator, adică perspectiva axiologică și, deci, sincronică).

Astfel, cartea căreia Academia Română i-a conferit în 1992, premiul "Lucian Blaga" - *Teme, motive, mituri și metamorfoza lor* - nu este numai o temeinică lucrare de teorie literară, ci și, prin bogăția, varietatea și pertinența analitică a argumentelor, în egală măsură, o exegeză de literatură universală și comparată, cu substanțiale referiri la literatura română, care, și în urma unui astfel de examen comparatist, se prezintă organic integrată în contextul universalității. Mai mult, fără urmă de tentații protocroniste, se dovedește a-și releva mai pregnant originalitatea și aportul la patrimoniul literar-artistic al umanității.

Principal vorbind, nu altfel stau lucrurile nici în cazul celei mai recente apariții editoriale semnate de Dim Păcurariu - *Despre timp și spațiu în literatură* - scoasă la lumină sub auspiciile Editurii Hyperion XXI (București, 1994). Cum suntem, de altfel avertizați încă din *Introducere*, "Cartea de față nu-și propune un studiu propriu-zis cu privire la spațiu și timp în literatură ci doar o seamă de reflecții asupra modului în care e gândit timpul și spațiul de către unii scriitori în diferite perioade ale desfășurării istorice a mișcării literare, fără intenția unor exemplificări exhaustive". Cu alte cuvinte, nu despre atitudinea meditativă privind raportarea individului la infinitatea temporală și spațială, în care se consumă efemera-i existență, este vorba în această carte, ci despre o dezbatere, într-o vestimentație verbală (aparent) comodă, referitoare la "așa numitele unități de timp și de loc într-o prezentare urmărind a nuanța înțelegerea problemei", abordate în acord cu unitatea de acțiune și cu cerința verosimilității, a credibilului.

Deși maniera eseistică în care a conceput discursul exegetic poate fi înșelătoare, apreciem că, dacă procedăm prin reducere la esență, nu este greșit să

subsumăm și această carte tot unui demers teoretic, care ne prilejuiește un fermecător și ciudat periplu prin marea literatură a umanității, începând de la tragedia antichității grecești, sau scriitorii dramatici latini și ajungând până la reprezentanți ai teatrului din ultimele decenii, precum Armand Salacrou, Henri de Montherlant, Dürrenmatt, Eugen Ionescu, cu popasuri firești în câmpul literaturii române, unde repere precum Vasile Alecsandri, B.P. Hașdeu, I.L. Caragiale, Alexandru Macedonski, Dan Botta, ș.a. apar, din punctul de vedere propus de autor, perfect acomodate la climatul universalității, fără a-și estompa specificitatea.

Cum țelul fundamental al primei părți a cărții de față este acela de a releva metamorfozările regulei celor trei unități de-a lungul timpului, atât în ipostaza lor teoretizată cât și în aceea rezultată din practica creației, este firesc să ne întâlnim și cu opiniile (deloc convenționale ori rigide) ale lui Aristotel, dar și cu dezbaterile din Renașterea italiană (Maggi, Scaliger, Castelvetro, Segni, Buonamici, Ingegneri, Giraldu, Minuturno, Viperanus) care considerau aceste unități, cu diferențieri doar de nuanță, ca sine qua non pentru creația dramatică. Apogeul acestor discuții va fi, cum se știe, atins în perioada Clasicismului francez, când un Chapelain, Mairet, Scudery, d'Aubignac și Boileau sunt campionii apologiei unităților, acestea apărând "codificate" în articole de atitudine (aici trebuie menționat și cazul lui Voltaire care critica vehement teatrul englez, în special pe cel Shakespearean, ca și pe cel spaniol, tocmai pentru ignorarea regulilor) sau "legiferați" în arte poetice, devenind astfel dogme, convenții încorsetante, greu de respectat și aplicat, deși conformările nu-s cu desăvârșire absente, cu unele derogări, desigur (Corneille, Racine, Molière, Goldoni, Milton, Dryden, Addison ș.a.).

Firește, nu puteau lipsi reacțiile contestatate, preludiate încă din vremea Strum und Drangului german (Lessing, tânărul Goethe) sau, în Italia, prin Carlo Gozzi, pentru ca, în Romanticism, să se constituie într-o adevărată campanie concertată, susținută de August Wilhelm Schlegel, Alessandro Manzoni, Stendhal, Benjamin Constant, apogeul înregistrându-se prin poziția lui Victor Hugo care vedea în tirania regulilor ceea ce am putea numi procustizarea actului creator și, prin aceasta, artificializarea lui, echivalentă cu înstrăinarea de esența-i intrinsecă.

În pofida unor atari poziții antitetice, la nivelul creației se constată că nici apologia și nici contestarea regulilor nu-și găsesc un reflex absolut fidel, chiar și atunci când pe artiștii creatori îi surprindem instalați, concomitent, pe baricadele teoreticienilor. Ce să mai spunem despre teatrul modern unde, excluzând, ca și în etapele anterioare spiritele frondiste (Byron, romantic, aplică programatic regulile unităților, precum, mai târziu, Oscar Wilde, Alexandru Macedonski, Paul Claudel), tendințele înnoitoare își manifestă nostalgia pentru limpezime și esențializarea de sorginte clasică? "Înapoi la clasici!", iată cea mai potrivită deviză sub care poate fi așezată creația lui Henrik Ibsen, Gerhardt Hauptman, I.L. Caragiale, iar mai târziu a lui Eugen O'Neil, Jean Giraudoux, Jean Paul Sartre, Dan Botta, ca să nu mai vorbim de deja menționații A. Salacrou, H. de Montherlant, Dürrenmatt sau Eugen Ionescu. În acest sens, ne întâlnim și cu poziția unui teoretician român - este vorba

de poetul filosof Lucian Blaga care, vorbind despre noul stil în arte și despre tendința de înnoire specifică teatrului european de la începutul secolului al XX-lea, sublinia că "Interesul a trecut de la detaliu la esențial, de la concret la abstract, de la imediat la transcendent de la dat la problemă", precum și cu aceea a lui Eugen Ionescu care, în *Notes et contrenotes*, afirma, în 1956, că pledează pentru clasicism, întrucât acesta reprezintă adevărata avangardă în teatru. Este vorba, firește, de un clasicism tipologic, nu dogmatic, care ne îngăduie să "Asistăm, așadar, la reluarea, în teatrul modern, a practicii privind respectarea unităților de loc și de timp, văzute însă, adesea, din perspective diferite decât în textul clasic cel francez îndeosebi, și realizate cu mijloace specifice artei scenice moderne".

Dacă în prima parte a cărții sale, prof. Dim Păcurariu a fost preocupat de modul cum se pune și se rezolvă problema concentrării timpului și spațiului în dramaturgie (referirile la proză - la Calprenède, Cezar, Petrescu, Joyce, Virginia Woolf, Gabriel Garcia Marquez - sunt incidentale) într-un lung drum al limpezirii concepțiilor teoretice și viziunilor artistice, din antichitate și până în zilele noastre, în partea a doua, după cum însuși precizează, a decolat "o tendință contrară", "manifestată în alt plan al creației literare: nu largirea pur și simplu a cadrului temporal și spațial, impusă ca reacție împotriva unităților clasice, ci o năzuință mai înaltă, de evadare din spațiul nostru obișnuit. Către un spațiu și timp al tinereții fără bătrânețe și al vieții eterne sau "o prelungire, dincolo de limitele terestre ale existenței noastre, către spații la mari depărtări cosmice, în trecut ca și în viitor".

Discuția pornește acum de la basmul românesc, publicat de P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*, sau *Crăiasa zânelor*, cules de I. Pop-Reteganul, comparate cu specimene similare circulând în Italia, Corsica, sau cu basme celtice: *Bătrânețea lui Ossie*, grecești, germane (din colecțiile lui Ch. Perrault, ale fraților Grimm), ori, ca idee, cu motive similare din literatura S.F.: *Când se va trezi cel care doarme*, de H.G. Wells.

Prin intermediul literaturii fantastice (Mircea Eliade, James Hilton, al literaturii SF (H.G. Wells, Isaac Asimov), al scrierilor ce cultivă motivul insulei fericirii (Eminescu, Shakespeare, R. Crusoe, Bernardin de Saint-Pierre, Byron, Macedonski, Axel Munthe, M. Eliade) se explorează aceeași arie tematică a vieții prelungite mult peste limitele obișnuite, prin evadarea în spații paradisiace, unde viața oamenilor depășește într-un fel sau altul, pragul îndeobște cunoscut și acceptat în realitate. De asemenea, motivul metempsihozei, în viziunea lui Eminescu, Edgar Allan Poe, Teophile Gautier, Imre Madach, Liviu Rebreanu sau (în sens parodic) al lui M. Twain reprezintă pretextul întoarcerii în timp, al migrației sufletelor prin reîncarnări succesive. O reîntoarcere în timp, fără determinările generate de metempsihoză; apare la Mircea Eliade în *Noaptea la Serampore* sau în *Douăsprezece mii de capete de vite* (autorul apelând de data aceasta, la resursele oculte ale magiei) sau în romanul *Undeva, cândva* de R. Matheson.

O călătorie stranie, întrucât se produce doar în dimensiunea temporală, cea spațială rămânând neschimbată pe tot parcursul imensității temporale a acțiunii

romanului, o reprezintă tema abordată de H.G. Wells în *Mașina timpului*, unde "ni se oferă, de fapt, o imagine panoramică a evoluției omenirii, a pământului și a sistemului nostru solar, în următorii treizeci de milioane de ani". Autorul nu scapă prilejul de a ne oferi și o viziune escatologică, întrucât, pe măsură ce mașina sa evoluează în timp, "soarele devine din ce în ce mai mare și mai palid iar, la treizeci de milioane de ani, viața dispăre treptat de pe pământul acoperit în bună parte de gheață".

Desigur, toate aceste evaziuni în spațiu și în timp prilejuiesc scriitorilor ample și variate desfășurări imaginative, având ca rezultat crearea unor universuri, nu odată insolite, cu atât mai seducătoare și mai captivante cu cât sunt mai verosimile. Demersul exegetic la prof. Dim Păcurariu, condus cu abilitate printr-un labirint de o amploare și diversitate aspirând spre globalitate, ceea ce dovedește și stăpânirea sigură a domeniului, și îndemânarea desăvârșită în mânăuirea instrumentației metodologice, dar și un spirit ordonat și echilibrat, care-și pune pecetea structurii clasice pe materialul asupra căruia își exercită prerogativele exegetice, într-o manieră stilistică atrăgătoare, fără a face însă rabat ținutei științifice, care dă cărții o notă evidentă de elevație academică. În plus se atestă încă o dată că virtualitățile și virtuțile comparatismului, valorificate în mod adecvat, pot duce la rezultate fecunde, generatoare de noi și profitabile investigații.

Nicolae Cârlean